

Recension

Thomas Brante: *Vetenskapens struktur och förändring*, Doxa, Lund 1980.

Abstrakt försvar för vetenskapens autonomi

Sedan Thomas Kuhns bok *The Structure of Scientific Revolutions* först publicerades 1962 har vi fått tre faser i en diskussion om vetenskapsteori. I en första fas 1962–1970 lades tonvikten vid brobyggande mellan vetenskapsteori och -historia. Rationaliseringskriterier sattes upp mot Kuhns sociologiska tolkningar av vetenskapens växt. Ett framstående exempel på detta blev Imre Lakatos idé om forskningsprogram, något som senare i sin tur vidare utvecklats i USA av Larry Laudan i form av en rationell teori om vetenskapliga traditioner.

En andra fas och tendens i diskussionen tog fart efter andra upplagan av Kuhns bok i början av 70-talet. Denna gång var det framför allt sociologer som aktiverades, med frågor om vetenskapens sociala konstituering – vetenskapliga begrepp sägs vara socialt konstruerade, och sålunda återger de något tidstypiskt som är historiskt föränderligt. De som har drivit sina teser längst i denna riktning är David Bloor och Barry Barnes i Storbritannien. En del uppsatser i den nu årligen utgivna årsboken *Sociology of Sciences Yearbook* präglas också av denna tendens mot kunskapsrelativism – t ex Harvard-vetenskapshistorikern Everett Mendelsohn och (om än mindre) den tyske forskningssociologen Peter Weingart. De mest konsekventa företrädarna för denna riktning har på senare tid sökt etablera en vetenskapsantropologi som grundläggande för alla vetenskapsteoretiska ansatser.

När frågan om vetenskaplig kunskap ställs i detta perspektiv blir det naturligt att också fråga om "alternativ". Finns det alternativa möjliga utvecklingslinjer hos mänsklighetens kunskap, d v s inte bara rivaliserande traditioner inom vetenskapens fält, utan även alternativ till vetenskap som sådan? Detta har blivit en av kärnfrågorna i den tredje fasen och tendensen i den samtida anglosaxiska debatten. Ibland ansluter diskussionen även till debatten om u-ländernas vetenskap och teknologi och forskningspolitiska frågor i dessa sammanhang. Analys av antiintellektualism i västvärlden, dess sociala och kunskapsteoretiska rötter och jämförelser med tidigare fenomen av samma art (t ex förkrigstidens, 30-talets antivetenskapliga modevågor i Tyskland och annorstädes) är en annan beståndsdel i denna vetenskapsteoretiska nyorientering som är på gång.

Thomas Brantes arbete *Vetenskapens struktur och förändring* kan lokaliseras i övergången mellan den första och andra fasen i den idéutveckling som tecknats ovan. Han inför en hel del av den *nyare* anglosaxiska diskussionen för en svensk publik, och han är den första som gör det på ett översiktligt och sammanhängande sätt. Samtidigt driver han sina egna teser om vetenskapens karaktär – ofta på ett intressant sätt.

Bokens svaga punkt är att den täcker över så mycket och sammanför spridda idéer från olika håll på ett ibland godtyckligt sätt. Som han själv säger – arbetet är eklektiskt. Så till exempel söker Brante länka samman Karl Poppers teori om tre världar, Kuhns sociologiska teori om traditioner (paradigm) i vetenskap, och Althusers strukturmarxistiska syn på vetenskap som något universellt och objektivt. Detta

låter sig visserligen göras till dels, eftersom Althusser inte befattar sig med den "externa verkligheten" som den framträder i våra vardagliga iakttagelser, utan tar vetenskap som ett teoretiskt definierat objekt som för oss bortom fenomenvärlden. Men samtidigt innebär detta ett förkastande av vetenskap inte bara som verifiering och induktion utan även som falsifiering. Strukturmarxistens anti-empirism övergår, i sin förlängning, till misstänksamhet mot det empiriska som sådant. Han förnekar det "legitima i det vetenskapliga intresset för det enskilda (partikulära) såsom en ofta extrem komplex produkt av ett stort antal kausallänkar" (Timpanaro, 1975:188). Han ser världen som befolkad av individer som blott är pjäser indragna i aktioner och erfarenheter som omedvetet inbegriper dem. Vetenskaplig kunskap för strukturalisten förekommer och existerar helt i tanken (Geras 1978:263; Appelbaum & Chotiner 1979:97).

Jag vill inte påstå att Brante driver sitt strukturmarxistiska synsätt så långt. De spänningar som dock måste uppstå i försöket att sammanföra idéer tagna från Popper och Kuhn och inplantera dem i ett Althusserianskt mönster, finns också i Brantes bok och är en källa till motsägelser.

Greppet att associera Althusserns idé om teorins och den teoretiska kampens autonomi med Poppers idé om tre världar (den materiella, den subjektiva i människors medvetande, och en tredje bestående av "objektivt tankeinhåll") är djärv, men också en aning naiv. Althusser är ju strukturalist medan Popper är anhängare av en slags partikularism (jfr hans metodologiska individualism). För Althusser finns det teori med stort T – för Popper bara hypoteser som förändras ständigt och aldrig når slutgiltig "sann" form (det motsvarande är Poppers "piecemeal engineering" i samhällsfilosofi). Listan av motsägelser kan utökas. De bottenar i grundläggande ontologiska, kunskapssteoretiska och metodologiska skillnader.

Brantes uppsats är uppbyggt kring ett schema med tre olika "nivåer" hos en vetenskap – den teoretiska nivån, den sociala och den socialpsykologiska nivån. Dessa tre "nivåer" antas fungera som tre semiautonoma (partiellt självständiga) men samtidigt på varandra verkande strukturer.

Framställningen i boken är ibland rätt omständlig, onödigt så. Resonemanget är bäst när det är konkret, eller handlar om sociologin (t ex Marx' klassteori kontra stratifieringsteori). I förfarten görs en genomgång (ibland för kortfattad) av några samtida idéer hos anglosaxiska vetenskapsfilosofier och -sociologer (plus en och annan vetenskapshistoriker). Väsentliga invändningar för fram mot den logiska positivismens ensidiga perspektiv. Det påpekas t ex hur formaliseringar i samhällsvetenskap ej tillför definitioner av lagar eller lagliknande satsar något väsentligt. I ett viktigt avsnitt i boken ges också en intressant kritik av positivismens och fenomenologins liksom hermeneutikens förhandsantaganden om subjekt-objekt relationen. Brante utmejslar en mellanposition mellan två ytterligheter, mellan empirisk reduktion respektive idealistisk abstraktion.

Svårt att följa resonemanget blir det dock i ett avsnitt där Brante påstår att den filosofiska dadaisten Paul Feyerabendts "konkreta arbete med att undanröja de rationalistiska myterna om vetenskapen leder fram till just de Althusserianska teserna" (s 111). Om man inte accepterar de strukturmarxistiska utgångspunkterna och syn på vetenskap som huvudsakligen en tankeprodukt, blir det intressant att fråga efter de forskningspolitiska konsekvenserna hos de olika ståndpunkterna. I så fall kan man

inte utan vidare glömma att det finns en kritik som säger att Feyerabend i själva verket undanröjer för obscurantism och anti-intellektuella modeströmningar.

Hur som helst, de althusserianska antagandena är otillräckligt underbyggda. Dessutom finns, som sagt, en mängd motsägelser i Brantes schema.

Antagandet om ett teorifälts relativa autonomi står i motsättning till en av paradigmteorins konsekvenser. Brante nämner Everett Mendelsohn och Wolfgang van den Daele, men tar inte upp deras resonemang om hur också *autonomibegreppet* relativiseras när man fullföljer det Kuhnska programmet. Autonomibegreppet är också historiskt och socialt konstruerat, en produkt av en viss tid i den europeiska tanketraditionens historia – resultat av ett socialt kontrakt mellan forskarna och staten i den borgerliga revolutionens andra. Om så är fallet är det befängt att hävda (som Brante) att man inte behöver befatta sig med frågan om realismen för att befästa teorins autonomi. Vakhållningen kring autonomi blir bräcklig.

Brante tycks acceptera den delvisa autonomi som något absolut. Samtidigt menar han dock att objektivitetskriterier är socialt givna och betingade, ja t o m "subjekt" såsom filosofisk kategori, som ett "eskatalogiskt jag", ses som en historisk produkt. Varför är begreppet om vetenskapens autonomi undandragen denna relativism? För övrigt är jag fortfarande oklar över var Brante vill dra gränsen för sin relativism och varför.

Idéhistorikern Paul Formans undersökning angående förhållandet mellan Weimarkulturen, kausalitetsbegreppet och kvantteorin under 1918–1927 är det enda fallstudiet Brante tar upp där resonemanget mera ingående gäller ett samband mellan samhällsideologi och vetenskapens teoretiska innehåll. Det är här problematiken egentligen börjar. Om Brante hade trängt närmare in på den andra och tredje fasen i den anglosaxiska vetenskapsdiskussionen hade han tvingats precisera sig i sin avgränsning gentemot Mendelsohn. Han hade fått ta upp och konfrontera "konstruktivister" som Karin Knorr, Harry Collins m fl som *utgått* ifrån det som kallas "det starka programmet" (d v s antaganden om ett starkt samband mellan samhälle och teories innehåll utan att helt falla till reduktion). Man skulle också vilja se att resonemanget fördes vidare till att ta upp de *forskningspolitiska* spörsmålen och att konsekvensen av "reduktion" analyserats även i detta ljus (det räcker inte med den vanliga hänvisningen till Lysenko). Det verkar som Brante hindrats att ta detta steg p g a hans egen grundsyn som bagatelliserar talet om en "objektivverklighet" och kunskapsrealism.

Brantes maning är att kunskapsproblemet måste uppfattas som en empirisk fråga och att det gäller att göra fallstudier. Låt oss välkomna maningen, och se fram emot nästa arbete – förhoppningsvis ett fallstudium.

Aant Elzinga

Litteratur

Appelbaum, Richard & Chotiner, Harry 1979: "Science, Critique and Praxis in Marxist Method", *Socialist Review* No 46 July-Aug 1979, ss 71–108.

Geras, Norman 1978: "Althusser's Marxism", in *Western Marxism* (New Left Books, London 1978), ss 232–272.

Timpanaro, Sebastiano 1975: *On Materialism* translated by Lawrence Garner (New Left Books, London 1975).